

Keszeg Anna

**„Betsesbb értz az arany rozsda-fészek vasnál”
A rendiség retorikája Gyöngyössi János Korda György felett
mondott halottbúcsúztatójában**

EZERHÉTSZÁZKILENCVENÖT februárjában meghalt a tizenhárom éves gróf Borosjenői Korda György. A 18. század végi gyermekhalandóság kontextusában¹ az esemény jelentősége nem túl nagy, ezt a halálesetet viszont több tényező is sajátossá tette. Az eseményhez társítsunk egyelőre három írott kontextust, elsőként a genealógiát. A Korda családfán a III. Zsigmondtól eredeztetett grófi ágon ez az esemény az utolsó fiúörökös halálát jelenti. A második kontextus a hagyatéktörténeté: a Korda család levéltárának szempontjából az 1794-es év az irattár teljes újrendezését, illetve a család nőági leszármazottjaira való áthagyományozódását jelenti.² A harmadik írott kontextus pedig egy vers. A haláleset második évfordulójára Gyöngyössi János (1741–1818), az újtordai református egyház lelkésze a rokonság megrendelésére hosszú, rimes hexameterekből álló halottbúcsúztatót írt. A vers argumentuma így szól: „Marcellus; idején el-hervadott reménységnek fia: avagy néhai méltóságos groff és boros-jen i l. báro Korda György úr-finak emlékezetére irott versek.”³ A szöveg furcsamód nem önálló nyomtatványként vagy halotti búcsúztatók kolligátumában maradt fenn, mint a korabeli halotti versek és búcsúztatók jó része, hanem Gyöngyössi János versei közé ágyazottan 1802-ben Pesten megjelent verseskötetében. Ez a kötet a szerző 1790. évi alkalmi versgyűjteményének⁴ szöveganyagát tartalmazta két új, hosszabb költeménnyel, a Nyíró-lányok halotti versével⁵ és Korda György epicédiumával együtt. A Nyíró-vers önálló nyomtatványként már korábban megjelent. A Korda-vers argumentumában a szerző utal is a megrendelés, illetve az elmaradt kiadás konfliktusára: „Készítettem a’ Méltóságos Groff Atyafiságának kívánságára 1796-ban, de a’kiknek, akármí okból talált esni, nem tetszett világ eleibe botsátani. Én pedig igen sajnállván, hogy e’ különösön kedves Urfinak emlékezete magával együtt el-temettessék, itten több Verseimnek sorjában közönségessé tenni el-nem múlathattam.”⁶ Hogy a konfliktus miben állhatott, arra vonatkozóan csak hipotéziseket lehet megfogalmazni. Gyöngyössi diáriumából kiderül, hogy életműve leghosszabb verséért

¹ Ezekhez az adatokhoz a kora újkori Európára vonatkozólag lásd ARIËS, 1987. 320–322. A 18. század végén az átlagéletkor megnövekedett: „A mortalitás visszahúzódása nem minden korosztályt érint egyformán. A legfiatalabb korosztályokban, tízéves kor alatt er sebb. A serdül knél és a feln ittkorban csökken, hogy azután az öregeknél ismét emelkedjék.” 321.

² Az iratok Toldalagi Lászlóné Korda Annának, az említett Korda György nagynénjének kezébe jutottak, az ő halála után pedig unokaöccse, iktári Bethlen Domokos örökölte. Az iratanyag rendezését Szilágyi Mihály és Rettegi Miklós végezték el. ANR 377. A Korda család levéltára. Fondleírás.

³ GYÖNGYÖSSI, 1802. 390–498.

⁴ GYÖNGYÖSSI, 1790.

⁵ Amaz öt eszes sz zeknek két barátjai. GYÖNGYÖSSI, 1802. 359–389.

⁶ GYÖNGYÖSSI, é. n. 289.

gazdag honorárium járt, és több családtag is fizetett érte: „1796-ban Gr[óf] Korda György Urfinak emlékezetére irattak atyafi-successori verseket. Ez a Carmen több ezer paros versnél. G[róf] Toldalaginé, és G[róf] Bethlenné adtak ketten érte 14 aranyakat. Adott B[áró] Kemény Laszlóné G[róf] Korda Mária is 7 aranyakat. Es így ezen versekért adott a' M[éltóságos] Atyafiság 21 aranyakat, i[d] e[st] fl[orensis] h[ungaricus]”⁷ 113. xr⁸ 40.”⁹ A fizetség talán kizárhatja azt a hipotézist, hogy a verssel való elégedetlenség lett volna a kiadatás akadálya. Minthogy a Korda család grófi ágának emlékezetét most már a Toldalagi, Bethlen, Kemény családok voltak hivatottak fenntartani, a kiadás gesztusának talán már nem lehetett akkora jelentősége. A családi emlékezet és a kegyelet összefonódása egy személy iránti kegyeletté alakulhatott át, amire egyébként Gyöngyössi is utal azzal, hogy az „Urfi emlékezetére” hivatkozik.

A vers fennmaradása tehát két kimetszésnek köszönhető: egyrészt az ifjú Korda György halála a családtörténetből kiszakítva válik jelentőssé, a költő, nem pedig a család tartja fontosnak a megjelentetést, másrészt a megírás rituális kontextusa felszámolódik, a vers a kötet textuális kontextusába kerül át. Ez a rituális kontextus már önmagában is problematikus, hiszen a vers nem kimondottan a temetéskor elhangzott búcsúztató, hanem a temetés után egy évvel íródott. Elemzésben azt vizsgálom, hogy a versben e két kimetszésnek milyen nyomai maradnak, s e nyomok milyen műfaji, retorikai hagyományok szerint artikulálódnak.

Halotti búcsúztató? Kutatási párhuzamok

Összegezve a fentieket, Gyöngyössi verséről a következő adataink vannak: a temetés után egy évvel a halott nőági felmenői megrendelnek egy búcsúverset, melyért fizetnek, publikálását viszont nem vállalják. Miért sajátos ez a helyzet? Bár a vers nem a temetési szertartás keretében hangzott el, műfajilag halotti búcsúztatónak tekintem, hiszen a szerző e műfaj textuális elemeiből építkezik.

A halotti búcsúztatók kutatását három tudományterületen kezdeményezték: az irodalomtörténet, a néprajztudomány (antropológia) és a művelődéstörténet vállalkozott e szövegtípus szituálására. A néprajz- és irodalomtudomány történetileg a műfaj kesei, 19–20., illetve korai, 16–18. századi jelenlétét egyaránt elemezte. A két történet egymáshoz illesztése a „lesüllyedt kultúrjavak” elméletére lehet példa.¹⁰ Ez a folyamat a halottbúcsúztatónak az egyházi szertartástól való (az egyházi tiltás miatt szükségszerű) elszakadásával, a műfaj autonómmá válásával járt együtt.

A felhasználói közeg alakulástörténete szempontjából a nemesi személyek temetéseinek gyakorlatába illeszkedő halottbúcsúztató a 19. század folyamán elszakadt ettől a társadalmi rétegtől, demokratizálódott, szövegszinten viszont a leszármazás nyomai nem tűntek el: „A XVIII. és XIX. századi búcsúztatók hatása a néphagyományra bizonyítható, sok formula apró változtatással ismételtelen megjelenik ké-

⁷ Florenus hungaricus = magyar forint ; értéke 50 krajcár, vagy 100 dénár.

⁸ xr = krajcár

⁹ GYÖNGYÖSSI, é.n. 289.

¹⁰ Ezt az értelmezést a fogalom használata nélkül alkalmazza KATONA, 1994. 157–172. „Az énekes halottbúcsúztatót mindig az adja el, aki alkalmilag a szöveget is szerezte: az említett nagy gyakorlattal rendelkező énekesek, falusi (paraszti-)kántorok, olykor papok, kispapok, esetleg v. félykedő, s t. ritkább esetben még nyomtatásban is jelentkező félnép, átmeneti figurák, akik vásári históriákat és egyéb verses műfajokat is 'szereznek'. A hozzátartozók ugyanúgy rendelik meg a búcsúztatókat, mint korábbi századokban a f. urak és egyéb hírességek: ehhez névsort és egyéb szükséges adatokat is közölnek, eseten-

s bb a paraszti búcsúztatókban.”¹¹ A textuális kapcsolódásokon túl a műfaj eredettörténetében jól követhető a társadalmi presztízs és a család genealógiai emlékezete kifejezésének funkciója.¹²

A műfaj felhasználói közegének 19. századi változása a szerzőség kérdésének társadalmi összetevőit is meghatározza. A 18. század végén megbélyegzett alkalmi költsézet műfajaként a halotti búcsúztatón sok, a későbbiekben az irodalomtörténet által kanonizált szerző próbálta ki verselői képességeit. Kis János, Csokonai,¹³ Pálóczi Horváth, Batsányi stb. életművéből is hozhatók példák a műfaj gyakorlására. A református kollégiumok tanárai, a nemesi udvarok, illetve városi, falusi lelkészek egyaránt írtak halotti verseket, melyek a temetésen elhangzott prédikációkkal együtt a család költségén jelentek meg (a különálló nyomtatványok terjedelme, a prédikációk és verses búcsúztatók száma szintén presztízsjelző funkcióval rendelkezett). A műfaj közegváltásának következménye, hogy halottbúcsúztatót a 19. század második felétől a „falusi múzsák” írják, „vidéki papok, kántorok, kántortanítók¹⁴ vagy temetkezési társulatok”¹⁵, a 20. század végén pedig „népi költő”, helyi specialisták, akik „a búcsúztatásért nem kapnak és nem várnak fizetséget.”¹⁶

Az irodalomtörténet részéről Kecskeméti Gábor,¹⁷ illetve Sebestyén Attila vállalkozott a műfaj történetének megírására. Kecskeméti az egyházi halotti beszédek vizsgálva jutott el a világi halotti orációhoz, vagyis az előkelőségek temetésén elmondott búcsúztatóhoz, mely műfaj már a *genus demonstrativum laudációra* vonatkozó szabályai szerint építkezik és sajátos mitizációs sémákat alkalmaz. A halotti búcsúztatóvers lényegében ennek a műfajnak a versbe szedett változata. Kecskeméti a homiletika és a *laus hominum* összekapcsolódását vizsgálta e műfaj esetében. A halotti búcsúztatók működése adott szövegelemek individuális esetre transzponálásán alapszik.¹⁸ A búcsúztató *genus demonstrativumra* visszavezethető elemei a következők: bevezető (a halott életkörülményei, a halál oka és körülményei), a tulajdonképpeni búcsú és felszólítás a halottért mondott imára.¹⁹ Az e sémára épülő motívumok pedig: helyzetkép, szertartásirányító utasítás, biográfia, autobiográfia, búcsú, végrendelkezés.²⁰ Ezek a textuális

ként írásban. A szerző búcsúztatója szövegét leírja, keres hozzá dallamot, és írásból is adja el: a temetés után pedig a búcsúztatót átadja a megrendelőnek, vagyis a halott közvetlen hozzátartozóinak, akik ezt saját tulajdonuknak tekintik, és huzamos ideig őrizzetik.” 166.

¹¹ KRÍZA, 1993. 11.

¹² Bartha Elek gömöri példái bizonyítják, hogy a búcsúztató a kapcsolatrendszer felmutatására alkalmas, hosszúsága pedig a társadalmi megbecsültséggel áll összefüggésben. Ehhez lásd BARTHA, 1995. 143–146. E funkciót az epitáfium, a gyászjelentő és a vőlegény- és menyasszonybúcsúztató példájából kiindulva Keszeg Vilmos hozza összefüggésbe a genealógiai emlékezés-sel: KESZEG, 2002a.

¹³ SZILÁGYI, 2007.

¹⁴ A vidéki tanító ilyen attribúcióira vonatkozóan lásd MÉSZÁROS, 1988.

¹⁵ KRÍZA, 1993. 10. Kríza Ildikó egy felsőnyéki kántordinasztia halottbúcsúztatóit adta ki és elemezte. A három kántor által írt szövegeken végigkövethető a műfaj három generáció elvárásaihoz való idomulása, tünetértékű az áttérés az egyes szám első személyű búcsúztatókról a harmadik személyűekre.

¹⁶ A „népi költő” fogalmat Keszeg Vilmostól veszem át: KESZEG, 2002b. 210–211., idézet: 219. Az erdélyi példák azt bizonyítják, hogy a 20. század közepén a lelkészek mellett földművesek is betölthették ezt a szerepet.

¹⁷ KECSKEMÉTI–NOVÁKY, 1988.; KECSKEMÉTI, 1998.

¹⁸ A halotti búcsúztatókra jellemző compilációs eljárásokról és azok retorikai hátteréről lásd SEBESTYÉN, 2004.

¹⁹ KRÍZA, 1993. 16–24.; BARTHA, 1995. 130–137.

²⁰ KESZEG, 2002b. 220–230.; 240–241.

kapcsolódásokon túl a kora újkori halotti beszédek szövegépítkezési eljárásainak megfelelően hasonlóság mutatható ki az azonos státusú halottak búcsúztatására írott beszédek között. Nagy Zsófia Borbála a nőkre vonatkozó sztereotípiákat tekintette át,²¹ de azonos szövegcsalád alakítható a nemi kategóriákon túl a különböző foglalkozástípusok, életkorok szerint is. Azok a mára referenciájukat veszített formulák, melyek a jó apa, a jó lelkész, a jó orvos stb. portréját rajzolják meg, a kora újkori beszédekben bibliai, mitológiai exemplumok²² voltak.

Az elhangzás rituális és vizuális kontextusát a kora újkori halotti szertartások esetében Szabó Péter rekonstruálta²³ 17. századi példák alapján, melyek az Ariès-féle szakaszolásban már az én halálának²⁴ episztéméjéhez tartoznak. Szabó erre a következtetésre jut: „rzsük, mi több, divatjuk [ti. az elhunyttra vonatkozó jelképeké – K. A.] els rend biztosítéka az a család kultusz volt, amely a 17. században valósággal eluralkodott a világi el kel k szertartásain. Az arisztokrata famíliák Európaszerte tisztelték az sők temetkezési szokásait. Alkalmazásukkal szimbolikus kapcsolatot teremtettek az elhunyt és a családja között: kifejezték vonzalmukat a vérségi közösség iránt. Tekintve, hogy egy-egy család temetkezési hagyományában az egyedi motívumok a szokványossal keveredtek, a gyászszertartás megmutatta annak a társadalmi szintnek a kultúráját is, amelybe a család tartozott. A f úri gyászünnepség így a nemesi hagyományt s ritette, ezt jelenítette meg a legmagasabb fokon.”²⁵ Szabó vizuális motívumokra, látványelemekre alapozott következtetését a gyászszertartás szöveganyagának retorikai fordulataiban is követni lehet.

Gyöngyössi versének előadására, a Korda György haláláról való megemlékezés forgatókönyvébe illesztéséről nincsenek információk. 1795. március 29-én az ifjú gróf temetésén két prédikáció hangzott el Kolozsváron,²⁶ melyek szövege nem maradt fenn. Az egy évvel későbbi megemlékezésről azonban egyáltalán nincsenek adatok.

Tematikailag Gyöngyössi verse is egy olyan szöveghagyománynak a folytatója, melyre a 18. század második felének erdélyi nemesi kultúrájából több példa is hozható: a fiatalon elhunyt nemes ifjak felett mondott beszédeké.²⁷ Ehhez

²¹ NAGY, 2001.

²² Ehhez lásd Kecskeméti Gábor kutatásait: KECSKEMÉTI, 1998. 198–200. Kecskeméti a mitizáció és exemplum-teremtés fogalmát használja e jelenségek leírására. Ugyanígy tematikailag rokonítható halotti beszédek tartalmaz KECSKEMÉTI-NOVÁKY, 1988.

²³ SZABÓ, 1989.

²⁴ Ariès a nyugati civilizáció halálhoz való hozzáállásának hosszú időtartamú fejlődésében három állomást különített el: 1. a halál vulgátájának kialakulása, a megszelídített halál: kora középkortól a 11–12. századig; 2. az én halála, az egyén halálra való felkészülése, 18. század végéig; 3. a másik halála, a halál az elsirató szempontjából válik tragikussá, a szép halál felfedezése, 19. század elejétől napjainkig. Lásd ARIÈS, 1987. Részletes kifejtését lásd ARIÈS, 1975.

²⁵ SZABÓ, 1989. 12–13.

²⁶ „... mint-hogy már ö-körülötte egyebet nem-is tselekedhetünk, utolsó Tisztesség-tételének meg-adására, rendeltük atyafiságos meg-edgyezésből, ezen folyó Holnapnak 29-dik Napját; a'midön-is a' Kolo'svári Reformatum nagyobbik Templomban két Halotti Actióknak tartása-által az ö Kedves emlékezetét, a'mennyire tehetőségünkben áll, fenn-marasztani kívánván, meg-hidegedett Tetemeit a' Szilágy Tsehi Temet - Bóltba Néhai Édes Attya 's Anyja mellé el-kísérni végeztük.” Korda György gyászjelentése. MOL P665. 2. t. 18. k. Teleki család It. Köszönöm Ecsedy Juditnak, hogy a szöveg OSZK-ban levő másolatát a rendelkezésemre bocsátotta. A temetési prédikációkra vonatkozó adatot nem találtam. Köblös Zoltán 972 tételt feldolgozó bibliográfiája sem tartalmazza: KÖBLÖS, 1905. Gyöngyössi versében az 1796-os év szerepel elhalálozási évként, ennek azonban metrikai okai lehetnek: „Ezek után le-folyt száz esztend hetszer, / Negyven-nyóltz-is után sietvén-el kétszer.” A nap és a hónap megegyezik a nekrológ adataival, azaz február másodika. GYÖNGYÖSSI, 1802. 480.

²⁷ A fiatal, a gyereket érintő halálnak a rendhagyó, természetellenes volta az Ariès által feldolgozott, e halottbúcsúztatóval egykorú anyagban is követhető. ARIÈS, 1975. 140–153. A fiatal ha-

a korpuszhoz,²⁸ amint a továbbiakban látni fogjuk, Gyöngyössi tudatosan kapcsolódik, a vers invencióját is innen meríti. Ez a hagyomány előír bizonyos retorikai fordulatokat, tropikus repertoárt. Gyöngyössi terjedelmes verse két tényező miatt emelkedik ki ebből a korpuszból: egyrészt mert pontosan, tudatosan hivatkozza forrásait és szerkeszti egybe a korábbi azonos tematikájú búcsúztatók poétikai készletének elemeit, illetve, mert a megrendelő és az alkalmi költő viszonyát is színre viszi, melyre az őt megelőző erdélyi korpuszban nem találtam példát. Ezt a repertoárt, melynek elemeit a következőkben elemezni fogom, a rendiség retorikájának²⁹ nevezem.

Ezt a retorikát a 20. századi népi búcsúztatókban azonosított, fentebb idézett modellre visszavezethető keretben követhetjük. A vers tizennégy szerkezeti egységre tagolódik, az egységek egymásra következésének forgatókönyvét a világi halotti beszédek normái szabják meg: a halottat elsiratásra méltóvá kell tenni, az életben maradottak gyászatát pedig emlékezetessé, hasonlíthatatlanná, ugyanakkor azonban elviselhetővé. Az „ezer páros sornál hosszabb carment” egyfajta propozíció, illetve invocáció vezet be, a helyzetkép (1. rész, 390–393.),³⁰ amelyben Gyöngyössi rajzolni kezdi azt a retorikai teret, ahol az ifjú Korda halála maximális reprezentációs értékére nőhet. A szöveg retorikai szerkezete is erre az elvre épül: hét egység termeli ki az értéként megnevezett személyiség reprezentációját, a biográfiát (2–8. rész, 393–454.); egy egység az elvesztést követő kétségbeesést (9. rész, 454–457.); hogy aztán azt a földi dolgok mulandóságából levezetett isteni gondviselésre való hivatkozással árnyalja belenyugvássá (10. rész, 457–474.). A felsőbb ráció által irányított végzetnek szánt rész a leg hosszabb, s erre következnek a halál bekövetkeztének részletei – a szerző magát is elhelyezi a halottas ágy mellett (11. rész, 474–480.) –, a halál jelentésének szituálása a Korda család, illetve az erdélyi nemesi családok nemzetségtábláján (12. rész, 480–484.). Az utolsó előtti egység hozza az elsiratók nevének felsorolását, a végrendelkezéssel összekapcsolódó búcsút, a gyász mértékének hangsúlyozását (13. rész, 484–488.), a legutolsó pedig a vigasz allegorikus helye, Korda túlvilági fogadtatásának víziója (14. rész, 488–498.).

lott felett mondott beszédek eltérő jellege a műfaj egész történetében követhető. Kríza Ildikó állapítja meg, hogy „a legtöbb érzelmi telítettséggel a kisgyerek felett mondott halottbúcsúztatók készültek Fels nyéken.” KRÍZA, 1993. 19.

²⁸ Az 1744-ben elhunyt Teleki József, az 1768-ban meghalt Teleki III. Sámuel és az 1770-ben temetett Pesthi Szegedi Sámuel halotti beszédeit emlitem itt. Az első esetben három halotti beszéd jelent meg egy gyűjteményes kötetben, a második esetben hat, az utolsóban pedig egy halotti beszéd/vers áll rendelkezésünkre. Az egy személy fölött elhangzott halotti búcsúztatókat, a prédikációkat és verseket együtt, közös kiadványban adták ki, s e füzeteket a gyűjtők változó szempontok szerint kolligátumokba rendezték. A két halotti beszéd megtalálható BAR Halotti Actiók című kolligátum, poszsesszori bejegyzése: A Szászvárosi R. Nemes Gimnáziumé. Jelzet: R 91123–91145.

²⁹ E kérdésfelvetés kidolgozásában irányadók és inspiratívok voltak Elie Haddad kutatásai, aki megjelenés alatt álló disszertációjában egy francia nemesi család 16–17. századi történetét követve hasonló kérdésekre keresett választ. HADDAD, 2008. Köszönöm a szerzőnek, hogy a szöveget rendelkezésemre bocsátotta.

³⁰ Itt és a továbbiakban az oldalszámok a 3. számú lábjegyzetben feltüntetett bibliográfiai tételre vonatkoznak. A szerkezeti egységek elválasztásakor a csillaggal jelzett szöveghatárokat tekintem irányadónak, a bevezető részt külön egységnek tekintettem ugyan, de nem azon vigasztalástörténet részének, melyet a szöveg reprodukál.

³¹ JÉKELY, 1981, 85. – Verestóiról átfogóan, több életrajzi adat pontosításával lásd NÉMETH S., 1984. 855–888. Jékely írását idézi 857.

Vers és genealógia

Mielőtt még a kérdéses halottbúcsúztató genealógiai utalásait elemeznénk, egy olyan életművet vázolok, mely genealógia és poétika elméleti összefüggéseire mutat rá. Ennek egyik halotti búcsúztatója a következőkben kiemelt jelentőségű lesz. Idősebb Verestói György (1698–1765) „tiszteletes-poétát” a 18. század közepi Erdély kiemelkedő jelentőségű orátorának, „Erdély nagy Temet -Mesterének”³¹ tartották. Németh S. Katalin gyűjtötte össze azokat a kortársi beszámolókat (Bod Péter, Rettégi György, Hermányi Dienes József és mások írásait), melyek a kritika vagy a teljes elismerés hangján szóltak a rétor, püspök és kollégiumi professzor befolyásáról. Verestói alkalmi verseinek,³² illetve halotti prédikációinak³³ posztumusz kiadásai egyaránt a genealógiai tudás paraméterei között határozták meg a kötetek hasznosíthatóságát. A két kötet kiadói ifjabb Verestói György, illetve Kaprontzai Ádám lehettek, így a verseket, prédikációkat megelőző címben és névtelen előszóban az olvasóknak adott utasítás az ő kiadási koncepciójukat tükrözi. Az alkalmi versek esetében megjelölik ugyan a „Magyar Nyelven való verses próbatétel”³⁴ célként,³⁵ de a genealógiai olvasási lehetőséget még a 20. század eleji hírlapi, a kötetre kuriózumként rámutató olvasatok is érintik: „A közel kétszázötven oldalas kötet mindenik verse erdélyi református mágnás-családok halottjainak búcsúztatója, amelyben Verestói tiszteletes-poéta uram legtöbbször a család egész históriáját rímekbe faragja.”³⁶ A halotti orációk kötetnek már a címében is ez szerepelt: „Holtakkal való barátság. Az az Némely Erdélyi Nagy Méltóságoknak és F Renden lév NEMESEKNEK Halálok után-is virágzó kedves emlékezetek. Mellyet, azoknak utolsó Tisztesség tételekre készített ORÁTZIÓI által az örök feledékenység ellen meg-óltalmazott, és a’ következő időnek barátságába ajánlott”.³⁷ Az előszóban pedig az előadónak a klasszikus retorika értelmében vett invenciók hajlamának méltatása után ez következett: „mind pedig ezen Orátzióknak az Erdélyi nevezetesebb Familiák’ Genealogiájának ki-tanulásában való nagy hasznát; ez okra nézve a’ Néhai T. Tudós Auctornak több Orátzióit-is, a’ mellyeket írásban meg-találhatunk, és a’ mellyek még eddig nyomtatásban nem vóltanak, ezekhez adtuk”.³⁸ Verestói szónoki befolyása³⁹ önmagában már elégséges lenne ahhoz, hogy feltételezzük, poétikai eljárásait Gyöngyössi tudatosan átvette, ám Verestói György a kolozsvári református kollégiumban tanára is volt Gyöngyössi Jánosnak.⁴⁰

³² VERESTÓI, 1772. [második kiadás: 1781.]

³³ VERESTÓI, 1783.

³⁴ VERESTÓI, 1772. II. Az előszóban Gyöngyössi Istvánnal és Ovidiusszal állítatik párhuzamba Verestói.

³⁵ A magyar nyelvűség projektjének kérdését itt csak megemlítem, minthogy tanulmányom szorosabb tárgyát nem érinti. A kérdéskör erdélyi vonatkozáshoz lásd BENKŐ, 1977. A nyelv-kérdésről 79–83. Legutóbb összefoglalóan BIRÓ, 2005.

³⁶ [ÜTŐ]-NAGY, 1919. A cikket az Ady-Verestói párhuzam vonatkozásában említi NÉMETH S., 1984. 869.

³⁷ VERESTÓI, 1783. I. köt. I.

³⁸ VERESTÓI, 1783. I. köt. II.

³⁹ Ezt a szónoki befolyást Hermányi Dienes József ironikusan dolgozta fel: lásd Rövid Satyra című versét, illetve a Nagy Enyedi síró Heráklítus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus vonatkozó részeit. HERMÁNYI DIENES, 1992. 31–32.; 464–466.

⁴⁰ A két alkalmi versszerző megrendelői köre között némi párhuzamosság fedezhető fel, a fiatal Gyöngyössi örökölt Verestói megrendelői közül, a különbség mindössze annyi, hogy a családok következő generációja fordult hozzá: Gyöngyössi egyik első, 1766-ban írt lakodalmi verse Wesselényi Ferencnek és Bethlen Juliánának szól, Verestói pedig Wesselényi Farkas és

A genealógiai emlékezet elhelyezi az egyén élettörténetét a család szervesnek tekintett egységében,⁴¹ megjegyezhetővé, emlékezetessé teszi az egyén világban kijelölt helyét, azt egy történetbe foglalja bele.⁴² A kora újkori társadalmakban genealógiája csak a kiváltságokkal rendelkezőknek volt,⁴³ a genealógia konkrét hasznát és lényegét a kiváltságokra való jogosultság bizonyítása jelentette. A halotti búcsúztató sémája két ponton is előírja a genealógia szükségességét: egyrészt a biográfiai részben, ahol a szülők és nagyszülők említésén túl a családfe egyfajta applikációja történik meg az egyéni élettörténetre, hiszen az ősök közül azokat lehet kiemelni, akikkel az elhunytnak közös tulajdonságai voltak, másrészt pedig a búcsúztatóban, ahol a connubiumok által növelni lehetett a család hírnevét. Korda György halála esetében a genealógiának még jelentősebb a szerepe. A halott fiatal, élettörténete majdhogynem mesélhetetlen, nem is történet, hanem projekció: a vele szembeni elvárások lehetetlenné válása. Az élettörténet szinte a genealógiával helyettesül, vagyis azzal a történettel, melynek folytatása lehetett volna: ezért kiválóan alkalmas a nemesi nemzetségi reprezentációra. A halál ürügyén tragikusan lesz elmesélhetővé egy olyan történet, mely e halál nélkül folytatódott volna: elsiratják a történetben az ifjat, de főként a történetet siratják, mint amely bevégeztetett. Gyöngyössi szövege pedig kiválóan érez rá arra, hogy itt a genealógia szerkezetében esett végzetes módosulást kell siratnia: a dicső tudás véglegessé válását a nemzetségtől.⁴⁴

A kiváltságosság képzetét Gyöngyössi már jóval a búcsú családtörténetet felvonultató része előtt, a vers második sorában bevezeti: „Gyászos enyészetet egy Hajnal-csillagnak, / El-hunnyt szemé'-fénnyét egy Groff Magyar magnak, / Verjed, Mú'sám! ülvén sirhalmi zöld hanton, / Bús Reszket t játszó hazabéli lanton.” (390.) A klasszikus eposzkezdésre – itt, a következő utalásokból feltételezhetően, vergiliusi mintára – rájátszó indítás „grófi magjához” a második, biografikus szerkezeti egységben a kiváltságokra születés metaforikus képeinek halmozása társul.⁴⁵ A

kisrédiei Rhédei Zsuzsánna, Ferenc szülei esküvőjére szerzett verset 1731-ben. Ifju szeretet. GYÖNGYÖSSI, 1802. 14–45, illetve L. B. Hadadi Vesselényi Ferentz Ur, és Mélt. Grof Kis-rhédei Rhédei 'Su'sánna aszszony, nagyságok egybe-kelesekkor. Anno 1731. I. 8-bris tartatott Lakadalmi Popá-jokra írott Versek között, találhatnák a következő versek. VERESTÓLI, 1772. 110–123.

⁴¹ A kortárs genealógiai lát bizonyos aspektusaiból kiindulva Sylvie Sagnes a föld és a vér mítoszáról beszél. A szerves közösségek e két alapmetaforájának kapcsolata követhető a családfe-ábrázolások megfordulásában. Az ős mint gyökér, illetve az ős mint lombzot két paradigmája két ellentétes előjelű, de összetartozó leszármazás-koncepciót jelöl. Lásd SAGNES, 1995.

⁴² A genealógia lieux de mémoire-ként való leírásához lásd BURGUIÈRE, 1992.

⁴³ Az anyakönyvekből rekonstruálható genealógiák természetesen a társadalmi cselekvők ennél nagyobb körére is kiterjedhetnek, de hogy mennyire nem a genealógiai tudás és nemzetségépítés kontextusában kell értékelnünk őket, arra jó bizonyíték éppen a lelkész Gyöngyössi azon anyakönyvvezetői szokása, hogy a cigány gyerekeket családnév nélkül jegyzi. Torda esetében, ahol a város lakosai kebelesített polgárok, kiváltságosok voltak, a cigányok jelentették azt a kategóriát, akinek nem volt nemzetségtája. Lásd 236/19 Születési és házassági (konfirmáltaké) anyakönyv. 1761–1833. Újtorda. ANR.

⁴⁴ „Így, tsak egy Mag szállott ez három Groff izen. / De mely keskeny palló lebeg itt mély vizen!” 449. és passim.

⁴⁵ Ezt a részt concetto-halmozás, ugyanakkor pedig a nemesi kiváltságokra utaló metaforarendszer szintézise miatt hosszabban idézem: „Világra születni köz minden emberrel / Köz a' bir-tok-level egygyütt a' tziemerrel: / Hol osztozván a' sár rang felett a' porral, / Egyenl részt vésznek egy mér sinorral. / De különböz még-is egyik Vér a' mástól, / Mint salakos ezüst tizenhat probástól. / Külömb a' finum vér a' nemtelen vért l. / Az édes sz l -t vad vatzkor gyökért l. / Tsekélyjebb a' veréb fejedelmi sasnál, / Betses'bb értz az arany ro'sda-fészek vasnál, / Származnak mind naptól, mint mést l sűgárok, / De ragyogványoknak nemei nem párok: / Amazok eleven szikrákkal villognak, / Ezek halovány szín villámmal pislognak: / Amazok dits ség' ortzájának fényel, / Ezek tsak homályos füstnek szüleményei. / Igy a' Születések noha köz törvényel / Egygyeznek; de még-is különböznek fényel. / Származással noha mind vagyunk polgárok, / De fényesbbé tésznek az sí sűgárok.” 393.

„köz-rend ösztövérség” és a „fényes Groffi Magból termett vérség” közötti ellentét kidolgozása éppen az első genealógiai hivatkozáshoz vezet el: a halott fiúval azonos nevű nagyapához. Gyöngyössi a grófi cím megszerzését neki tulajdonítja.⁴⁶ A cím megszerzését illusztráló metaforasor prométheuszi tetről beszél, a cím a nemzetség tüzeként, lelkeként határozódik meg, majd kiegészül egy olyan hasonlathalmazással, ahol a nemesi kiváltságok nemesítése a jelöllet: a „nemmel ékes ház” – „bársonyt is ruházott”; „tégla sár alkotvánnyal” – „faragott márvánnyal”; „völgyben volt” – „hegyre magasztalta”; „drága-k” – „arany gyűrűbe foglalta”, „fa tsemete” – „magass él -fa termete”. A genealógia másik funkciója, hogy e fiatalember halálát Erdély-szintű gyásszá avassa. Az „új fundamentum-k t l” a „Gróff Kordarészen” az erdélyi fejedelmi örökösödés problémájáig kell eljuttatni az elhalalozás jelentőségét. Erre a dimenzióra már az első egységben is utal a versszerző: „Erdély hét tornyára tsak alig tekintett”; a genealógiai részben viszont, a kimondott búcsúztató előtt az erdélyi fejedelmekkel, Kemény Jánossal (Lónyay Anna révén), II. Apafi Mihállyal (Bethlen Kata révén), Bethlen Gáborral (Korda Zsuzsanna révén) mutat rokonságot. Minthogy e fejedelmi ősökhöz a család női ágon kapcsolódik, az „s-anyák” szerepe az alapító apáknál hangsúlyosabbá válik (492.). A búcsúztató pedig, az egyes személyek megszólítása után a rokon nemesi családok kollektív említésére és megszólítására fut ki,⁴⁷ s ez a szerkezeti egység a szerves egybetartozás képével zárul: „Illy nagy Tzédrus-Erd jajjal meg-zend le / Mikor most egy leg-szebb fiatal ki-d le. / Mikor egész test egy eretskében sérszik, / Sajnos szenvedéssel minden tagok érzik.” (488.) Az Erdélyre kiterjedő gyász utolsó aspektusa a halál pillanata és az országgyűlés egybeesése, mely a gyászt a „Három Nemzetekből álló országos Gy lés” „országos pompájával” ruházza fel (490.).

Az antik és bibliai trópuskészleten túl, melyet a későbbiekben tárgyalok, a nemesi származás metaforikája a vegetációs és bestiális képeken kívül a fémek, illetve az építkezés területéről valók: mind olyan képi világból, melynek megfelelőit a heraldika repertórium is tartalmazza. Nem véletlenül hiányzik éppen a hadviselés és a harcmesterség motívumkészlete, hiszen a halott életkora ilyen átkapcsolásra nem nyújt lehetőséget.⁴⁸

A nemzetség történetének még egy kontextusa adódik: a földi dolgok mulandóságát soroló részben a szerző az Attila-leszármazott székelyek eredetmondáját⁴⁹ is beépíti az európai császárok, a birodalmak bukástörténetei közé. A vers

⁴⁶ Nagy Iván adata, hogy a grófi címmel már Korda III. Zsigmond rendelkezett, valószínűleg pontosításra szorul. NAGY, 1999.

⁴⁷ Hasonló listát állít össze a Miskolc vidékére házasodott Korda Kata 1788-ban keletkezett halotti búcsúztatójában Komjáti Ádám: Halhatatlanság' oszlopa az az olly halotti oratio, mellyet a' maga Virtusaiban örökké él Nehai Méltóságos és Nagyságos Születésü Groff Boros-jenöi Korda Katalin úr aszszony méltóságos l. b. Vajai Vay Dániel úr ö nagysága drága emlékeztelü Élete-Párja utolsó tiszteesség tételére a' Miskoltzi Réf. Gyászos Nagy Templomban el-mondott Komjáti Ábrahám a' Miskoltzi Réf. Oskola Professora 1788-dik Esztendőben Böjt-elő Havának 3-dik Napján.

⁴⁸ A címerek a gyászszertartás látványkészletéhez is hozzátartoztak: „A férfi hozzátartozók kezükben címerrel, míg a támogatásra szoruló asszonyságok címer nélkül figyelték a 'fölvétel ceremóniáit.” (SZABÓ, 1989. 123.) Heraldika és nemesi lakodalmi költészet összefüggésére mutatott rá Egyed Emese Nászversek dramaturgiája című előadása: elhangzott Budapesten az MTA Irodalomtudományi Intézetének vitaülésén 2007. január 17-én.

⁴⁹ Gyöngyössi erről az eredetmondáról azt állítja, hogy „ezek a' Székelyek az els ki-jövetelnek maradványi légyenek abban meg-egygyeznek az Írók; de a' módjában és Vezérek fel l külömböznek”. (465. lábjegyzet). A székely eredetmonda Verestóinál is megtalálható. Érintőlegesen tárgyalja NÉMETH S., 1984. 882–883. A székely eredetkérdés történetére lásd KORDÉ, 1991. KRISTÓ, 2005. A 18. századi koncepciók feltérképezése mindkét szerző esetében érintőleges. A halotti búcsúztató Csokonainál is tartalmazott történeti adatokat. A lappón éneke című rész történeti adatainak eredetéhez lásd BALOGH, 2007.

Attila seregének „külön részben álló kis csoportjaként” nevezi meg a székelyeket, s ezzel a székely eredetű család nagyságára tett újabb utalással, mely a magyarok történetébe is beleíródik, a genealógia a népcsoport eredetéhez kapcsolódik. A vanitas vanitatum motívum eltérő léptékű történetek összekapcsolására lesz alkalmas, hiszen a magyar királyság hanyatlástörténetének vizualizációját a fiúágon kihalt erdélyi nemzetségek felsorolása követi (471.), majd pedig a ’világ-óra’ kiterjedt metaforikájának konklúziójaként a nemesfémek és a nemesi származás megfeleltetés tér vissza, az arany és az ezüst itt már a halhatatlanság és a „nem-veszend kints” megfelelői lesznek. Összefoglalva tehát: a nemesfémek metaforikája⁵⁰ a nemesi származás jogi, társadalmi, történeti specifikumának kiemelésére alkalmas, amely a világi mulandóságot meghaladó halhatatlanságra fut ki, ez pedig a költészet általi megdicsőülés vergiliusi motívumával kapcsolódik össze. A genealógia segédeszköze tehát egy olyan párhuzamos metaforarendszer lesz, mely az élettörténet leírását mitikus történetekkel kapcsolja össze és ebben a keretben lesz helye a költőnek is.

Vers és mitikus párhuzamok. Élettörténet-minták

Induljunk el újra Verestói Györgytől. A magyar mese 18. századi elemeinek visszakeresésekor Turóczi-Trostler mondja prédikációiról: „Halotti órációi [!] együttvéve valóságos enciklopédia. Van közöttük olyan, hogy bátran beillenék filozófiai, filológiai, lélektani, fiziognómiai, asztronómiai értekezések.”⁵¹

Gyöngyössi verseinek bő lábjegyzetei is példazzák azt a tudománynpszerűsítő, enciklopédikus tendenciát, mellyel a poétikai repertoár a világról szóló tudás közvetítésére válik alkalmassá.⁵² A Korda-búcsúztató lábjegyzeteiből összerakható az a hivatkozási tartomány, ahonnan Gyöngyössi ismeretei erednek: az Ó- és Újszövetség, D. E. Jablonski⁵³ prédikációi, Hérodotosz, Ovidius Metamorphosese, Johann Jacob Hoffman⁵⁴ enciklopédiája, Vergilius,⁵⁵ Claudianus⁵⁶ neve fordul elő

⁵⁰ Ugyanezt a megfeleltetést alkalmazza erkölcsstani összefüggésben Aranka György A’ Nevelésről című munkájában. Az emberek között a fémek rendszeréhez hasonló differenciálódás a polgári állapot következménye. Emellett Aranka számol még magányos és természeti állapottal. DÁVID-BIRÓ, 2007. 114.

⁵¹ TURÓCZI-TROSTLER, 1961. 84.

⁵² Ezt a tendenciát Verestóinál Németh S. is kiemeli (NÉMETH S., 1984. 874–875.), általánosabb érvennyel dolgozta fel BENKŐ, 1977. Az általa idézett példa, Gombási Istváné szintén kapcsolható Gyöngyössihez. A Haraszkereken lelkészkedő Gombási Gyöngyössi unokahúgát, a püspök Abats János lányát, Abats Sárát vette feleségül. 1779-ben kötött házasságukra lásd GYÖNGYÖSSI, 1802. 50–53. Kazinczy Döbrenteihez írott levelében éppen a lábjegyzetek gyakorisága, illetve azok forrása miatt is gúnyolta Gyöngyössi: „Az úr Grófnéja és az enyim nevetni fog rajta, ha ezen levélb l megérti, hogy azt beszéllem benne, hogy az az irtóztató Tordai Pap ezer meg ezer citatitót rakott versei mellé a’ Bibliából. Azt kellene ebéd el tt fenn szóval imádkoztatni, ha olyan a’ milyenek mind versei mind képe mutatják.” (Kazinczy Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1809. 04. 08. KAZINCZY, 1890–1911. VI. 315.)

⁵³ Daniel Ernsts Jablonski (1660–1741), német református teológus és hebraista, a református és az evangélikus egyház egyesítését szorgalmazta. Egyháztörténetét a kolozsvári kollégiumban 1830-ban még tanították. TÖRÖK, 1905. III. 58.

⁵⁴ Nincsen arra vonatkozó adatom, hogy Gyöngyössi e humanista enciklopédia melyik kiadását használhatta. A leideni 1698-as kiadás adatai: HOFMANN, Johann Jacob (1635–1706): Lexicon Universale, Historiam Sacram Et Profanam Omnis aevi, omniumque Gentium; Chronologiam Ad Haec Usque Tempora; Geographiam Et Veteris Et Novi Orbis; Principum Per Omnes Terras Familiarum [...] Genealogiam; Tum Mythologiam, Ritus, Caerimonias, Omnemque Veterum Antiquitatem [...]; Virorum [...] Celebrarium Enarrationem [...]; Praeterea Animalium, Plantarum, Metallorum, Lapidum,

tételes művek említésével együtt. Ez a lista a kollégiumi poetica classisokban tanított művek, illetve a rokokó nemesi költészet⁵⁷ hivatkozási tartományára utal.

Gyöngyössi forráskészlete az erdélyi halotti búcsúztatók irodalma. Erre a szöveghagyományra a szerző tételesen is hivatkozik a vers utolsó részében, ahol Korda György „vérei”, illetve a „választott sereg”, a fiatalon elhunyt, ígéretes ifjak mellé emeltetik. Gyöngyössi példái Teleki József, Lázár Imre,⁵⁸ a búcsúztatók szerzői pedig Verestói György⁵⁹ és Lázár János⁶⁰. A Verestói-prédikáció kiindulópontja az „elein meg-ért elmék”⁶¹-, a „Hajnal fiai”- toposz, éppen az, melynek feldolgozására Gyöngyössi is vállalkozik. Verestói terjedelmes prédikációja összegyűjti mindazon bibliai és mitológiai párhuzamokat, melyek e képhez kapcsolhatók, viszont mindegyiket sematikusán fejt ki. Gyöngyössi éppen ezt a lehetőséget aknázza ki, amikor verse invencióját ennek a prédikációnak egyik exemplumából meríti: „De egyszers’mind tudván azt-is, hogy az ilyen elein érő drága Narantsok és Pomagránátok sokszor felette igen hamar le szoktanak szakasztatni e’ Világi Életnek Gyümöls termő Élőfájáról, féltem mindenkor felette igen, ha bé talál az tellyesedni e’ HAJNALNAK Fiában, a’mit régenten Virgilius mondott vala Marcellus felől, Octaviának, az AUGUSTUS Tsászár’ Testvér Hugának, Fia fel l: Ostendent Terris Hunc tantum FATA, nec ultra Esse tinent; Tsak meg-mutatják ezt a’

Gemmarum, Nomina, Naturas, Vires Explanans. Editio Absolutissima [...] Auctior [...]. Leiden, Jacob. Hackius – Cornel. Boutesteyn – Petr. Vander Aa, – Jord. Luchtmans, 1698.

⁵⁵ Az Aeneisnek 1796-ban még nem volt magyar kiadása, Háló Kovács József (1799–1804–1831, három kötet), majd Baróti Szabó Dávid (1810–1813, két kötet) kiadásai későbbiek. Gyöngyössi latin kiadásban olvashatta, a szövegre utaló fordításai saját magyarázatok. Gyöngyössi János azonos nevű fiának kéziratosszerű jegyzetfüzetei között fennmaradt Blumauer Aeneis-átdolgozása 1792-es Szalkay Antal-féle magyar fordításának másolata. Minthogy évszám nem szerepel a füzetben és az idegen kéz másolása miatt azonosítani sem lehet az első tulajdonost, feltehető az is, hogy az apjái lehetett. A kézirat lelőhelye: BAR MsU 1988. E Vergilius-átdolgozás magyar irodalmi hatására itt nem térek ki a kontextus ismeretére, viszont indokoltnak tartottam megemlíteni.

⁵⁶ Claudianus magyar recepciójáról Gyöngyössi István kapcsán lásd HAJDU, 2006.

⁵⁷ Erről összefoglalóan lásd TARNAI, 1964. 500–551. A mesterkedő költészet és e költészeti irány kapcsolataról pedig MEZEI, 1974. 15–30.

⁵⁸ Gyöngyössi további példákat is sorol, ezekben az esetekben viszont halotti búcsúztatókra nem utal: Dániel (felette Kovács József mondott emlékbeszédet: Emlékezet köve, Kolozsváratt, 1775.), Teleki (nekrológja 1788. augusztus 9-én kelt), Kemény, Bánffy István (temetési búcsúztatóit Édes atyai, anyai buzgó szeretetnek utolsó tsokja címmel 1795-ben adták ki Kolozsváron, Szathmári Pap Mihály és Méhes György beszédeit tartalmazta), Bánffy László (temetési beszéde: Bodoki József: Halotti magyar oratózió, Kolozsvár, 1784.), Korda Zsigmond, Korda György (a két utolsó név Korda György nagyon fiatalon elhunyt testvéreire vonatkozik.).

⁵⁹ A lapalji jegyzetben ez áll: „Amaz halhatatlan Magyar Orator, végre püspök Verestói György órálván felette, hajnal Fiának példájában festette le.” 495. A 27. lábjegyzetben említett kolligátum három prédikációja közül a harmadik: Halotti oratio melyet, amaz elein meg-ért elmér I, életének XI. Esztendejében gyenge Virágszál’ módjára el-hervadt, ROMAII SZENT BIRDALOMBÉLI SZÜLETETT GRÓF NÉHAI MÉLTÓSÁGOS SZÉKI Teleki Jo’sef urfi ő nagyságáról mondott VERESTÓI GYÖRGY, Szent Jakab havának ötödik napján, a’ szomorú és váratlan gyászban borult gróf urnak és gróf aszszonyinak, úgy a’ többi keserves feleknek vigasztalásokra, A’ Kolosvári Reform. Eklésiának Küls Templomában. A másik két prédikáció szerzői: Szathmári Pap Zsigmond, Miklósvári Sebe János. Verestói halotti verseinek gyűjteményes kiadásában a Teleki feletti beszéd a második kötet nyitódarabja. VERESTÓI, 1783. II. 459–552.

⁶⁰ Johannes Lázár: Epitaphium filii. In: LAZÁR, 1765. 132–148.

⁶¹ Verestói prédikációinak stílusára jellemző módon a prédikáció invenciója az „elein meg-ért elmé” kifejezés definícióját is tartalmazza: „ELEIN MEG-ÉRT ELMÉKnek én azokat a’ Nagyra született és mások között ki-válalkozott Személyeket mondom lenni, a’kik, vagy Gyermekei gyenge Idejében, vagy felserdült korokban, olly Nemes és Distóséges Virtusokkal ékeskednek, mellyekkel, vagy a’ Felserdült Állapotból ki-kelt Ifjaknak, vagy a’ Meghanyatlott Idejü Tisztes Véneknek, kellene rend szerint ékeskedniék.” VERESTÓI, 1744. Ov.

Földnek az Isteni VÉGEZÉSEk, sokkái pedig élni nem engedik. Jaj, bizony a’mitől féltém, bé-is tellyesedék az e’ drágalátos Urfiban!”⁶² A Verestóinál a prédikáció zárlatában megjelenő párhuzam Gyöngyössinél a mitizáció kiindulópontja lesz (Marcellus,⁶³ idején el-hervadott reménységnek fia), melyhez a költőnek az eseményben való elhelyezésére is lehetőséget nyújt. A prédikáció nemcsak a kiinduló képpel kapcsolódik Verestói prédikációjához, hanem számos ponton textuális megfelelés mutatható ki a két szöveg között. Ilyen a „Hajnal’ Fiaira” tett utalás, mely Verestóinál a korai halálra utal, Gyöngyössinél természeti jelenségként⁶⁴ több eleme által is jellemzi az ifjú Korda halálát. Az ifjú halott élettörténete a puer senex toposza köré épül. Az alakzat történetét elemezve E. R. Curtius éppen Vergiliusból indul ki, majd a középkori hagiográfiákon át végül bizonyítja, hogy ez az archetípus a kereszténytől különböző kultúrkörökben is megvan.⁶⁵ Gyöngyössinek ez a toposz nyújt alkalmat arra, hogy a tanulóveket az árva Korda gróf élettörténetében egy olyan allegorikus történettel mesélje el, ahol a fiú mellett anyaként az Erkölc, apaként pedig a Tudomány áll (444.).

Ehhez a toposzhoz kapcsolódik az árva Korda és az árva bizánci gyémánt közötti, hosszan végigvitt hasonlat, illetve azoknak a modelleknek a lajstroma, melyeknek a serdülő fiú a hatása alá került. Az ifjú halott toposzának értelmezéséhez lépünk vissza kissé a mentalitástörténet területére. A vers 11. része a halál és a haldoklás konkrét körülményeinek leírására vállalkozik. A család áldozatai és Korda György halálos ágyán elhangzott utolsó szavai drámai szcenírozást adnak a résznek. A tágabb történeti kontextus adatai arra utalnak, hogy a gyermekhez való viszonyulás attitűdje a 18. század végén változni kezdett. Gyöngyössi így fogalmaz: „Mint egy tsetsemőben az egész ember kész, / Mivel hiba nélkül áll benne minden rész, / A n vés nem adhat semmit hozzá többet, / Tsak kiseded formából készit id söbbit;” Korábban idézetük Ariès longue durée-elméletét a halálképzetek kapcsán. Ebben a felosztásban a 18. század vége még az én halálának a periódusa. Ez a korszak a gyermek megítélésében is újat hoz, a gyermeket ekkor kezdik megkülönböztetni a felnőttől, a 18. század utolsó éveiben kezd kialakulni a „gyermek-király” struktúrájú családszerkezet.⁶⁶ A gyermek újszerű megítélése éppen a fentebbiekben a Gyöngyössi-idézettel képviselt paradigmáról való lemondást jelentette. A felnőttként viselkedő gyermekek ezekben a „hajnal fiaira” írott temetési beszédekben egy sajátos státusz, család- és szocializáció-történet következményeként lesznek halálukban említésre érdemesé, felnőtte jellemző bölcsességük kivételes, a kiválasztottsággal áll összefüggésben (a versben a gyermekekre való rácsodálkozásra öt oldal jut: Ki léssen e’ Gyermeke? 445–449.) A

⁶² VERESTÓI, 1744. Z4v.

⁶³ Marcellus (Kr. e. 42 – Kr. e. 23.) Octavia Thurina Minor és Caius Claudius Marcellus, consularis gyermeke, anyja révén Augustus római császár unokaöccse. Marcellus korán politikai pályára lépett, és ifjú kora ellenére már Kr. e. 23-ban aedilisnek választották. A fényesnek induló karriert hirtelen halála törte meg: megválasztása évében megbetegedett, és hamarosan meghalt Baiae-ben. Unokaöccse emlékének szentelte Augustus a Kr. e. 11-ben elkészült Marcellus-színházat Rómában.

⁶⁴ „Ugyan az a’ fényes Tsillag, mely bizonyos hónapok alatt hajnal felé fel-tetszvéen és a’ fel-jöv nap előtt járván, err I Hajnal-tsillagnak, Phosphorusnak nevezetik; majd bizonyos hónapok alatt estve tesz fel nap-enyészeten, és akkor annak neve Hesperus, Est-hajnal.” 391.

⁶⁵ CURTIUS, 1953. 98–105. Gyöngyössinél kifejtése így hangzik: „Gyermeke ugyan; de száz esztendő st értsek-é? / A’ kinek emberi szíve nem gyermek-é./Kíhez képest gyermek formán eszel sök, / Az hívság porában játszó sok id sök. / Gyermeke ugyan; de tsak úgy, mint Ártatlanság, / Nints benne gyermeki feslett tsintalanság.” (442.)

⁶⁶ Ariès elméletét idézi és kommentálja BADINTER, 1999. 39–66. A korán elhunyt gyermek halálával szembeni közömbösségre vonatkozó adatokat lásd 68–71.

halálos ágyon való viselkedésük is emiatt jelentőségteljes: „A halál nyilvános és szervezett szertartás. Maga a haldokló szervezi és vezeti, ismeri a rendjét. Ha el találta felejteni vagy csalni próbált, a segédkez k, az orvos, a pap dolga volt, hogy visszatérítse a keresztényi s egyszersmind halotti rendhez. A szertartás egyúttal nyilvános is. A haldokló szobája nyilvános helyé vált. Szabadon be lehetett lépni. A 18. század végi orvosok, akik felfedezték a higiénia els szabályait, panaszkodtak a haldoklók szobájának zsúfoltságáról.”⁶⁷ Innen olvasva a puer senex képének megerősítése a gyermek halálos ágyon tanúsított magaviselete. Korda György tudta, hogyan kell viselkedni a halálos ágyon, tudatosan reflektált a helyzetre, kegyelemért esedezett, de bele nyugodott a felsőbb gondviselés döntésébe (478–479.).

Az e sorokra vonatkozó lábjegyzetben a költő által feldolgozott források egy új típusa tűnik fel: a szóbeli közlés. Az ifjú gróf imáját a vers parafrázisálja, viszont lábjegyzetben megerősíti a kijelentések hitelességét: „A’ melly fohászzkodás itt nehány rendben le-van írva, nem valamely poétai gondolat, és meg-toldás. Senki se gondolja. Derék ember, a’ki betegségében gyakran vólt a’ G. Úrfi mellett, szájából hallotta a’ betegnek ezeket a’ maga nyögéseit, és nékem mint bizonyost, úgy beszélte. A’ gondolatok a’ betegé; én pedig itt tsak versebe foglaltam, és illend ’s ahoz alkalmaztatott szóllások formáiban magyarázgttam. Melly igen kegyes és érzékeny szívvel bírt légyen az Úrfi, ez az állhatatos fohászzkodás-is bizonyítja, melly ekkora gyermekt l igen sok vólt.” (487.) Ennek a megjegyzésnek két szempontból is jelentősége van. Egyrészt, mert a „valamely poétai gondolatot” a fentebb idézett forrásokon kívül a „bizonyos” is ihleti, ennek a műfaj további alakulástörténete szempontjából is jelentősége van, hiszen a poétának a család szolgált adatokat. Nem az a lényeges tehát, hogy a rituálé reprezentativitását a vers által is felerősítsék, hanem hogy a vers a család által hitelesített értelmezést képviselje. Másrészt pedig az én halálának paradigmájából a másik halálára való áttérésnek a nyomát is követni lehet ebben a megjegyzésben: a haldokló gyermek ugyanúgy tudatában van halála kivételességének, mint az ágya körül állók, ezért érzik kivételesen helyesnek magatartását, és a maguk sajnálata (mely a másik halála korszakát jellemzi majd) éppen azért nem hatalmasodik el a helyzet interpretációján, mert e fiatal Galamb „Teremt jének törvényt szabni nem mér”. A nemzetségfát megtörő haláleset kilendíthet a halálba való belenyugvás szemléletéből, ebbe viszont éppen a Verestói által is hangoztatott korai elhullás szükségszerűsége vezet vissza. Az elhalálozás helyzetének rekonstrukciójában a haldoklón és a szemtanún kívül az orvosnak van kiemelt szerepe. A sárospataki Pataki orvosdinasztia (II.) Pataki Sámuel nevet viselő férfitagja⁶⁸ volt jelen Korda ágyánál. Gyöngyössi diáriumából adatunk van arra, hogy ő is Pataki Sámuellel⁶⁹ kezeltette magát. Az orvos kiválóságát és a halál bekövetkeztét így egyezteteti: „Kinek tsak hirére a’ fájdalom széled, / Mondják: majd érkezik; s már a’ Beteg éled. / Kinek munkássága tsak ott tehetetlen, / Hol mennyei végzés ellen lehetetlen:” (477.) Az orvos tudása ugyanakkor mennyei eredettel bír, ő „Isten keze” és „Hippocrates’ bels tanátsossa”.

A halálos ágy és a szertartás kontextusában a költőnek általában nincsen helye. Az ő funkciója csak a megrendelt értelmezés közvetítése, illetve – egyéb alkalmi műfajoknál – az összegyűlteknek az adott közösség normarendszerének megfelelő szórakoztatása. És Gyöngyössi egyébként ezt teszi. Ennek a versnek az egyik lábjegyzete viszont a Marcellus-történetet írja tovább egy, az alkalmi versi-

⁶⁷ ARIÈS, 1987. 360.

⁶⁸ Sárospataki Pataki Sámuel (1731–1804), 1780-tól Kolozs vármegye tisztí főorvosa. Lásd SZABÓ-SZÖGI, 1998. 358. (2989. tétel).

⁶⁹ GYÖNGYÖSSI, é. n. 113.

fikatori státuszon túlmutató összefüggés irányába: a 450. és a 455. oldal közötti szövegrész Aeneis-parafraíz,⁷⁰ a Marcellus leírására vonatkozó részé, melyet Gyöngyössi magyarra fordít, illetve a kihagyások és a nevek megváltoztatása által a helyzetre is applikál. A szövegrészhez tartozó igen terjedelmes lábjegyzet⁷¹ azt a helyzetet prezentálja, melyben Vergilius a szövegrészt előadta. Vergilius és előadása, illetve a halottbúcsúztató előadásának kontextusa közötti párhuzam eposzi helyzetként értelmezteti a megemlékezést. Ebből két következmény adódik: az egyik a kollektív emlékezetet kiszolgáló és közvetítő költőszerepé (melynek igen messzenyúló irodalmi karrierje lesz), a másik pedig ennek a költői funkciónak a mecenatúra intézményével való összefüggéséé. A Vergilius által kapott aranyaknak⁷² abban a koncepcióban lesz szerepe, mellyel Gyöngyössi a magyar nyelvű költészet terjedését megvalósíthatónak látja.

Gyöngyössi ebben a versében foglalt állást a legnagyobb nyíltsággal e koncepció mellett. Terjedelme – különösen az életmű többi szövege hosszának ismeretében – arra utal, hogy Gyöngyössi élete legkomolyabb megrendeléseként tekintett a szövegre. A kiadás elmaradása intette-e visszafogottságra a továbbiakban? A Horea-féle parasztfelkeléskor elmaradt eposzát⁷³ itt egy családtörténet dicsőítéseként megírta ugyan, a vers azonban egy individuális életműnek lett része, és nem avatódott családtörténeti lieux de mémoire-rá.

Felhasznált irodalom

- ANR Arhivele Naționale ale României, Cluj-Napoca (Román Országos Levéltár, Kolozsvár), Románia
- BAR Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca (Román Tudományos Akadémiai Könyvtára, Kolozsvári Fiókszervezet), Románia
- ARIES**
- 1975 ARIES, Philippe: *Essais sur l'histoire de la mort en Occident. Du Moyen Age à nos jours*. Paris, Seuil, 1975.
- 1987 ARIES, Philippe: A halál technikája. In: ARIES, Philippe: *Gyermek, család, halál. Tanulmányok*. Szerk.: ÁDÁM Péter – SZAPOR Judit. Ford.: Csákó Mihály. Budapest, Gondolat, 1987. 319–351.
- BADINTER**
- 1999 BADINTER, Elisabeth: *A szeretet anyja. Az anyai érzés története a 17–20. században*. Ford.: Szekeres András. Debrecen, Csokonai, 1999. (Artemisz könyvek)
- BALOGH**
- 2007 BALOGH Piroska: „Schyta vagyok, nem lappon”. Adalék a Halotti versek kultúrtörténeti hátteréhez egy történész és egy poéta diskurzusából. In: „'s végre mivé leszel?”. *Tanulmányok Csokonai Vitéz Mihály halálának bicentenáriuma alkalmából*. Szerk.: HERMANN Zoltán. Budapest, Ráció, 2007. 198–217.

⁷⁰ A 453. és 454. oldalon idézett latin sorok P. V. Maro, *Aeneis*, Liber VI., 860–884 sk. (kihagyásokkal). VERGILIUS, 2001. 361–362.

⁷¹ Lásd Függelék II.

⁷² Az „aranyos versek” mítoszának a francia eposzirodalomra is volt hatása. Lásd ehhez GOUPIL-LAUD, 2005. 40–45.

⁷³ Erről a kérdésről lásd KESZEG, 2007.

BARTHA

1995 BARTHA Elek: Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában. I–II. Debrecen, KLTE, 1995.

BENKŐ

1977 BENKŐ Samu: A felvilágosodás meggyökerezésének néhány sajátossága az erdélyi magyar művelődésben. In: Uő.: A helyzettudat változásai. M vel déstörténeti dolgozatok. Bukarest, Kriterion, 1977. 63–84.

BÍRÓ

2005 Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéb I. Szerk.: BÍRÓ Ferenc. Budapest, Argumentum, 2005.

BURGUIÈRE

1992 BURGUIÈRE, André: La généalogie. In: Les Lieux de mémoire III. Les France, 3. De l'archive à l'emblème. Éd.: NORA, Pierre. Paris, Gallimard, 1992. 18–51.

CURTIUS

1953 CURTIUS, Ernst Robert: European Literature and the Latin Middle Ages. New York, Pantheon, 1953.

DÁVID-BÍRÓ

2007 DÁVID Péter – BÍRÓ Annamária: „... tsekély vélekedésem szerint...” Aranka György nyelv-veléssel és erkölcstannal foglalkozó írásai. Szeged, SZTE, 2007. (Fiatal Filológusok Füzetei. XVIII–XIX. század, 2.)

GOUPILLAUD

2005 GOUPILLAUD, Ludivine: De l'or de Virgile aux ors de Versailles. Métamorphoses de l'épopée dans la seconde moitié du XVIIe siècle en France. Genève, Droz, 2005.

GYÖNGYÖSSI

1790 Gyöngyössi Jánosnak Magyar Versei. Szatsvai Sándor, Béts, 1790.

1802 GYÖNGYÖSSI János: Magyar versei I. Kilián Testvérek, Pest, 1802.

é. n. Gyöngyössi János Diáriuma. (Kézirat.) A Kolozsvári Egyetemi Fokú Teológiai Intézet Könyvtára. Jelzet nélkül.

HADDAD

2008 HADDAD, Elie: Les comtes de Belin. Fondation et ruine d'une „maison” (1582–1706). Presses Universitaires de Limoges, Limoges, 2008. [megjelenés alatt]

HAJDU

2006 HAJDU Péter: Claudianus és Gyöngyösi. In: Papírgaluska. tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításairól. Szerk.: HAJDU Péter – POLGÁR Anikó. Budapest, Balassi, 91–112.

HERMÁNYI DIENES

1992 Hermányi Dienes József szépprózai munkái. Szerk.: S. SÁRDI Margit. Budapest, Akadémiai – Balassi, 1992. (Régi Magyar Prózai Emlékek, 9.)

JÉKELY

1981 JÉKELY Zoltán: Tséri Verestói György, a XVIII. század erdélyi orátora. In: Uő.: A Bárány vére. Budapest, Szépirodalmi, 1981. 85–97.

KATONA

1994 KATONA Imre: Halottas énekköltészetünk tiszta és átmeneti műfajai. In: Uő.: Fejezetek a népköltészet köréb I. Debrecen, KLTE, 1994. (Néprajz Egyetemi Hallgatóknak, 17.) 157–172.

KAZINCZY

1890–1911 Kazinczy Ferenc Levelezése I–XXI. Szerk.: VÁCZY János. Budapest, MTA, 1890–1911.

KECSKEMÉTI

1998 KECSKEMÉTI Gábor: Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. Budapest, Universitas, 1998.

KECSKEMÉTI–NOVÁKY

1988 KECSKEMÉTI Gábor – NOVÁKY Hajnalka: Magyar nyelv halotti beszédek a XVII. századból. Budapest, MTA ITI, 1988.

KESZEG

2007 KESZEG Anna: A Horea-féle parasztlázadás irodalomtörténetéhez. In: Kolligátum. Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére. Szerk.: DEVESCOVI Balázs – SZILÁGYI Márton – VADERNA Gábor. Budapest, Ráció, 2007. 217–227.

KESZEG

2002a KESZEG Vilmos: A genealógiai emlékezet szervezése. In: Közéltések az id hőz. Tanulmányok. Szerk.: ÁRVA Judit – GYARMATI János. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2002. (Tabula könyvek, 3.) 172–212.

2002b KESZEG Vilmos: A halott biográfiája: lázadás a névtelen halál ellen. In: Uó.: Homo narrans. Emberek, történetek, kontextusok. Kolozsvár, Komp-Press, Korunk Baráti Társaság, 2002. (Ariadné Könyvek) 205–257.

KORDÉ

1991 KORDÉ Zoltán: A székelykérdés története. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Kulturális Egyesület, 1991.

KÖBLÖS

1905 KÖBLÖS Zoltán: Halotti beszédek. Az erdélyi országos múzeum és a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában. Klny. A Genealógiai Füzetek 1904 és 1905. évi folyamaiból. Kolozsvár, Nyom. Gámán János örököse könyvnyomdájában, 1905.

KRISTÓ

2005 KRISTÓ Gyula: A székelyek eredete. Budapest, Balassi, 1995.

KRÍZA

1993 KRÍZA Ildikó: Fels nyéki halotti búcsúztatók. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1993.

LÁZÁR

1765 LÁZÁR János: Opera poetica varii argumenti. Kolozsvár, Impress. per Stephanus Páldi, 1765.

MEZEI

1974 MEZEI Márta: Felvilágosodáskori líránk Csokonai el tt. Budapest, Akadémiai, 1974.

MÉSZÁROS

1988 MÉSZÁROS István: A falusi tanító feladatkörének kibővülése a XVIII. században. In: A megváltozott hagyomány. Tanulmányok a 18. századról. Szerk.: HOPP Lajos – KÜLLÖS Imola – VOIGT Vilmos. Budapest, ELTE, 1988. 111–121.

NAGY

1999 NAGY Iván: Magyarország családai. Czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. CD-ROM, Arcanum, 1999.

NAGY

2001 NAGY Zsófia Borbála: Asszonyok „árnyék képe”. Nőkérdés a XVIII–XIX. századi halotti beszédekben. Irodalomtörténet, Új folyam. 32. (2001) 1. sz. 23–42.

NÉMETH S.

1984 NÉMETH S. Katalin: Verestói György. Irodalomtörténet, Új folyam. 25. (1984) 4. sz. 855–888.

SAGNES

1995 Sagnes, Sylvie: De terre et de sang. La passion généalogique. Terrain, (1995) 25. sz. 125–146.

SEBESTYÉN

2004 SEBESTYÉN Attila: „Közköltészeti iparos üzem”. Kollégiumi irodalom – alkalmi költészet – halotti búcsúztató vers. In: Studia litteraria. Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából. XLII. Szerk.: DEBRECZENI Attila. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete, 2004. 40–63.

S[ÜTŐ]-NAGY

1919 S[ÜTŐ]-NAGY László: Egy 1700-ból [1772] való kolozsvári verseskönyv. Erdélyi református mágnások búcsúztató versei. In: Erdélyi Szemle, 5. (1919) 5–6. 35–37.

SZABÓ-SZÖGI

1998 SZABÓ Miklós – SZÖGI László: Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken. 1701–1849. Marosvásárhely, Mentor, 1998.

SZABÓ

1989 SZABÓ Péter: A végtisztesség. A f üri gyászszertartás mint látvány. Budapest, Magvető, 1989.

SZILÁGYI

2007 SZILÁGYI Márton: Poéta vagy versifikátor? Csokonai Vitéz Mihály konfliktusai Nagyváradon, 1804-ben. In: Uő.: Határpontok. Budapest, Ráció, 2007. 79–92.

TARNAI

1964 TARNAI Andor: A nemesi rokokó irodalom. In: A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk.: KLANICZAY Tibor. Budapest, Akadémiai, 1964. 500–551.

TÖRÖK

1905 TÖRÖK István: A kolozsvári ev. ref. collegium története. I–III. Kolozsvár. Kiadja a Collegium előjárósága, Stief Jenő és Társa könyvnyomó Intézete, 1905.

TURÓCZI-TROSTLER

1961 TURÓCZI-TROSTLER József: A mese felfedezése és a magyar mese a XVIII. században. In: Uő.: Magyar irodalom – világirodalom. Tanulmányok I. Budapest, Akadémiai, 1961. 73–98.

VERESTÓI

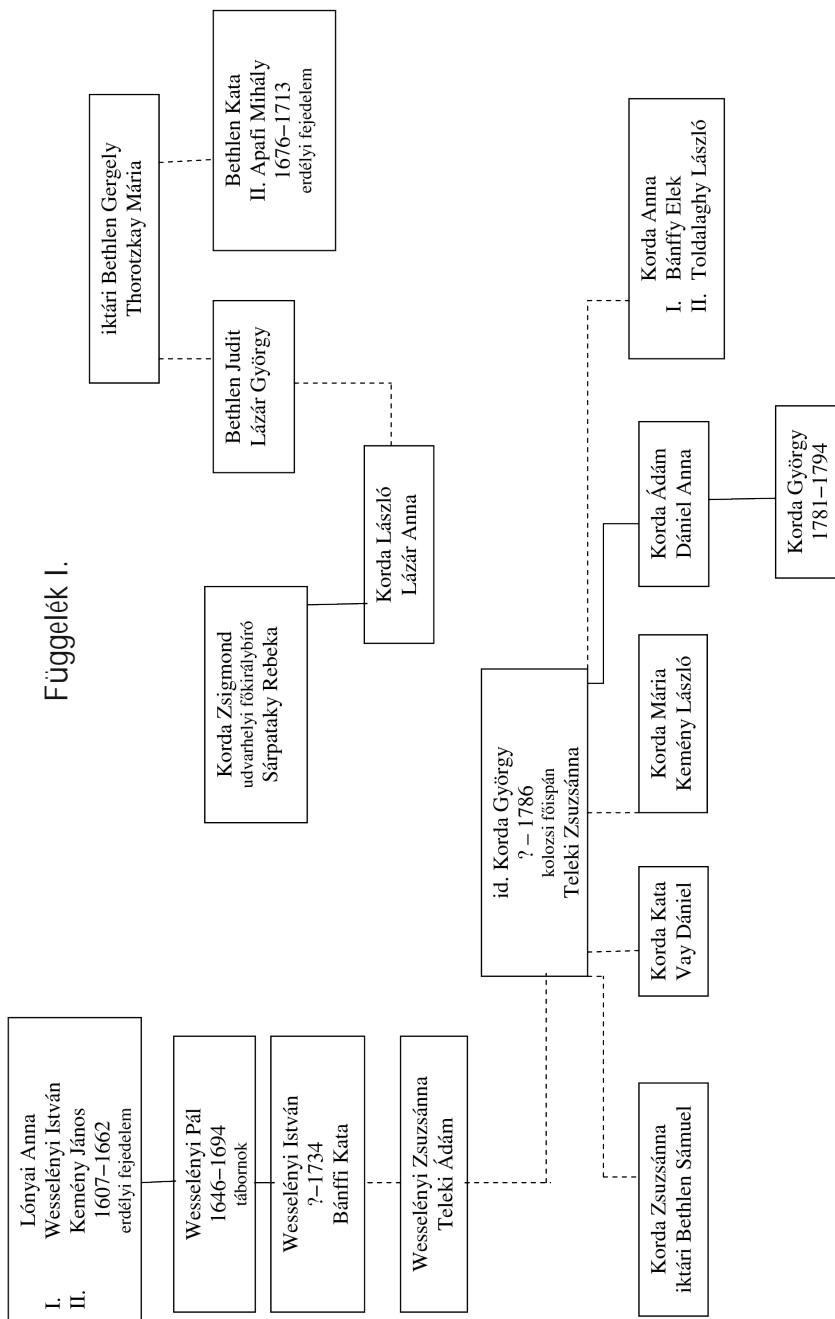
1744 VERESTÓI György: Halotti oratio mellyet, amaz elein meg-ért elmér I, életének XI. Esztendejében gyenge Virágszál' módjára el-hervadt, romai szent birodalombéli született gróf néhai méltóságos Széki Teleki Jo'sef urfi ő nagyságáról mondott Verestói György. Kolozsvár, k. n., 1744.

1772 VERESTÓI György: Magyar Versek, Mellyeket Temetési és Lakadalmi különböző Alkalmatosságokra írt vólt Verestói György, Életébe, a' Kolo'svári Reform. Kollegiumba először Filozofiát és Mathesist, azután Sz.Theologiát tanító Professor, végre az Erdélyi Reformata Ekklesiának superintendense. Kolo'svártt, k. n., 1772.

1783 VERESTÓI György: Holtakkal való barátság. I–II. Kaprontzai Ádám, Kolozsvár, 1783.

VERGILIUS

2001 VERGILIUS, Publius Maro: Aeneis I–VI. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. (Auctores Latini, 21.)

Függelék II.

Ez a' fel-serdültt Ifju, Claud. Marcellus, igen hires a' Romai Historiában szépségér I, és sokat igér különös drága Virtussairól. Az egész Romai Népnek közönséges szerelme vala. Fia volt a' nagy vitéz M. Marcellusnak, Octaviától, az Augustus Tsászár testvérét I. De mikor az egész Róma ebben nagy reménységét vetné jövendő boldogságának, véletlen meg-holt 18. esztendő korában; a' mikor már Augustus tsászár-is ötet az uralkodó székben való ülésre maga után, maga fiának-is fogadta volna. Nem sokára ezután is úgy esett, hogy éppen akkor írta Virgilius Máro a' maga Aeneis nevű munkájának hatodik Könyvét, holott f tzelja a' volt, hogy Augustusnak és Octaviának kedvéért, és nékiek való hízkelkedés I renddel alá-hozza Aeneástól fogva mind Augustusig azokat a' nagy vitéz és fő Romai férjfiakat, a' kik dist ségei és szabadítói voltak eleit I fogva a' Romai nemzetnek. Ilyen tzállal hát úgy írja-le Virgilius költeményesen a' dolgot, hogy Aeneás, mikor bujdosnék, el-ment a' Cumabéli Sibillához, vará'sló aszszonyhoz, kivel magát le vitette a' Meg-holttaknak országába, egy nagy föld alatt lév barlangban, holott, az Attyát Ankhisest meg-találván, velle hoszszas beszédet tart, és t lle kérdezkedik jövendő állapotjáról a' Romai Nemzetnek és birodalomnak. Ott azért le-íratattnak maga rendében minden Romai nagyobb és híresebb emberek, mindenik mintegy a' maga eleven képében, kiket Ankhises rendre meg-nevez és meg-magyaráz Aeneásnak el re, mi fog ezek által jövendő ben véghez menni a' Romai nemzet között. Ezek ugyan már akkor mind meglettek volt; de ezeket poetice, úgy számláltatja-elé, mint az isteni végzések szerint ezután még következő dolgokat. Ott azért a' régiek után említvén, Deciust, Drusust, Torquatust, Camillust, és ezek után Cátót, Fabriciust, Serranust, Fabiust és többet; végre bé-hozza szántszándékkal Marcus Marcellust is, az ifju Marcellusnak Attyát, hogy ez által le-szállhasson a' nem igen régen meg-holt kedves Marcellusra.

Így azért Virgilius ez által módot keresett arra, hogy annak a' kedves Marcellusnak emlékeztét halhatatlanná tégye, és annak akkor mintegy sírhalmi verseket irván, közönségesen meg-gyászolja, mellyet tsak 25 rendekben írt-le, de igen érzékeny I, keservesen és felségesen, hogy mindennek el tt ugyan, de kivált Augustus és Octavia előtt, fel-kapjon, és azoknak grátziájokba az által is jobban bé-follyon. Szokások volt a' régi Romai Poétáknak, hogy az készített Verseiket közönséges helyen a' Romai népnek nagy egyben-gyűlésében olvassák elé. Virgilius-is azért ezt a' darabot megkésztívén, ilyen nagy Hallgatónak gyülekezetében mondotta-elé, hol akkor maga Augustus Tsászár, és Octavia jelen voltak. Mikor folytatná beszédét, egyszer csak halják, hogy az öregebb Marcellus után egy ifjat ir-le igen elvenen, pompás, de szomorú versekkel. Mindenek hallgatják meg-indult szívvel, érzékeny I, vallyon ki léssen az? maga-is Augustus és Octavia éppen ilyen indulatba voltak. Egyszer végre hirtelen ki-mondja a' Marcellus nevét: Tu Marcellis eris. Ekkor a keserves Édes Anya, Octavia, kinek, fia' halálán vett sebei még elevenek valának, hallván fiát említetttni, a' nagy fájdalomnak ereje miatt leg-ottan el-ájul, melly miatt láрма esik a' nagy gyülekezetben; Virgilius-is azonban ott meg-áll és el-hallgat. Majdon fel-ébresztetvén Octavia ájulásából, parantsolatot adott, hogy Virgiliusnak azon Verseiért, mellyekkel fiát tisztelte, minden rendért néki ajándékoztassék 200 arany; És így 25 rendekért, vagy a' mint mások tartják 18-ért, nyert ajándékban 5000 aranyakat a' mi pénzünk szerint. Innen ezek a' híres néhány versek aranyas verseknek-is neveztetnek. Oh szerentsés Poeta, kinek érdemed illy rend kiv I való áron betsültetett! A Magyar Hippocrené mennyivel folyna b vebben, és tisztábban, ha ilyen arany és ezüst patkós kormű Pégasus rugná.

Ezen említett Versekb I ki-válogatván én most azokat, mellyek e' kedves Gróff Urfira illend - leg szabhatók, magyarúl itt néhány versekben szabad magyarázás szerint fordítottam, és e' mostani tzéla által-formáltam, a' színeket Virgiliusból költsönözvén, honnan tsak azokat írom ide, a' mellyeket az én pennám némű némüképen illethetett.

Gyöngyössi János Magyar versei I. 1802, 449–453. lábjegyzet.